

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ДЕРЖАВА”
(для спеціалістів)**

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2012

Підготовлено професором кафедри політології *І. П. Бідзюрою*

Затверджено на засіданні кафедри політології
(протокол № 9 від 21.05.09)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Бідзюра І. П. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Соціально-правова держава” (для спеціалістів). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. — 42 с.

Методичні матеріали містять пояснювальну записку, плани лекцій і семінарів, творчі завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2012
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Плани семінарських занять	24
Творчі завдання для самостійної роботи студентів	30
Перелік атестаційних питань для студентів	33
Список літератури	37

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *С. М. Толкачова*
Комп'ютерне верстання *О. Л. Тищенко*

Зам. № ВКЦ-4846

Формат 60-84/16 · Папір офсетний.

Друк ротатійний трафаретний.

Ум. друк. арк. 2,56. Обл.-вид. арк. 1,8. Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Минуло півтора століття, відколи німецький політичний соціолог і державознавець *Лоренц фон Штайн* увів до обігу поняття “соціальної держави”. В науці та практичній політиці це розуміння реально почало “працювати” лише століття опісля: 1949 року поняття “соціальної держави” проголошується Конституцією Німеччини (ст. 20), 1958 року — Конституцією Франції (ст. 1), 1978 року — Конституцією Іспанії (ст. 1). А далі — аншлаг понятійно-словесних фіксацій цього поняття в конституціях (за абеткою) Австрії, Греції, Данії, Італії, Нідерландів, Швейцарії, Швеції та інших країн, які на початку ХХІ ст. закономірно опинилися у списку “Великої Двадцятки” найбільш розвинених спільнот сучасності.

Наприкінці ХХ ст. поняття “соціальної держави” зафіксували і в Україні. Але... Якщо у зазначених прецедентах соціальної держави свого часу проголошувалася в якості ліберально-демократичного *ідеалу* і перспективної *мети*, то українська Конституція 1996 року (ст. 1) уже апріорі *зафіксувала факт реалізації тої мети*: “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава”.

Внаслідок зазначеної тріумфальної ходи щаблями політичної історії десятиків країн світу цей політолого-правничий феномен владно потребує суспільного осмислення, ідейно-теоретичної верифікації, педагогічної практичної апробації та апробації у системі освіти. Саме таку мету й переслідує наш навчально-теоретичний спецкурс.

Спецкурс адресований студентам старших курсів (магістрам і спеціалістам) денної та заочної форм навчання. Оскільки ці студенти вже пройшли повні теоретичні курси з усіх належних за фахом соціально-гуманітарних, філософсько-соціологічних і політолого-правничих наук і наукових дисциплін, усі наведені навчально-методичні матеріали лапідарні за текстом і змістом, написані не досить “популярною” понятійно-термінологічною мовою. А відтак, матеріали переслідують радше теоретично-наставницьку, аніж професійно “виховательську” мету-ефект.

Методичні матеріали містять комплект саме тих навчально-методичних розробок, які “схоплено” операційним поняттям “педагогічний кредит” із контекстів концепції Болонського на-

вчального процесу. Провідною та засадничою одиницею є (1) *навчальна програма* теоретичного спецкурсу “соціально-правова держава”; за нею у відповідний сенсово-субординаційний ряд ідуть (2) *тематичний план* лекційних і семінарських занять; (3) *плани семінарських занять*; (4) *перелік творчих завдань* на самостійну роботу студентів; (5) *спісок рекомендованої літератури* для студентів та (6) *спісок рекомендованої наукової та науково-методичної літератури*. За текстом усіх матеріалів збірки — у квадратних дужках — цитуються окремі загальноціннісні матеріали із означеного списку наукових джерел.

Усі наведені матеріали об’єктивно адресовані не лише студентам, а і викладачам. Бо ж у разі, якщо й Україні (як свого часу, наприклад, Іспанії вдалося “конституюватися як соціальна держава, що проголошує вищі цінності справедливості, рівності та політичного плюралізму” [59, с. 30]) вдасться конституюватися у цілком етатолого-соціалізований соціум європейського типу, — тоді й усі ми, як презумує знаний сучасник Д. Рісен, “завтра відчемо себе, як вдома, у новому світі та за нових умов” [27, с. 8]. Кінцево-синтезний сенс наших навчально-методичних матеріалів у цьому й полягає. І заради цього варто вже сьогодні цілеосмисленіше жити й працювати.

Методичні матеріали

Держава — один з найдавніших та найцінніших надбань (“винаходів”) вселюдської цивілізації. З давніх-давен (приблизно з відстані в тридцять тисяч років) та практично в історії більшості народів землі держава проявляє себе — поряд із правом, мораллю і наукою — ледь не головним захисником й архітектором-будівником країн і суспільств. Поза рамками тріалітету “країна — народ — суспільство” держава не існує, і характер діяльності та успіхи/неуспіхи служіння їм завше визначали її соціальне обличчя. Але те обличчя щоразу ставало виразнішим лише в ситуаціях плідної соціумотворчої діяльності усіх чотирьох владарних механізмів держави — політико-правлінського, виконавчо-управлінського, законотворчо-законодавчого, правосудочинського.

За формою побудови держави здавна самовиділялися у дві найбільш “популярні” групи — монархічні та республіканські. За своїм же оригіналітетом держави бувають теж двох різно-

60. *Соціальні індикатори рівня життя населення.* — К.: Економіка, 1999.
61. *Соціальні права человека: документы и материалы Совета Европы.* — М.: Мысль, 1996.
62. *Слиноза Б. Избранные произведения: В 2 т.: Пер. с лат.* — М.: Мысль, 1957.
63. *Субтельний Орест.* Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991.
64. *Теорія права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева.* — М.: Право и Закон, 1996.
65. *Тимошенко В. І. Правова держава: теоретико-історичне дослідження.* — К.: Поліс, 1994.
66. *Тойнбі А. Дж. Постижение истории: Пер. с англ.* — М.: Прогресс, 1991.
67. *Удовиченко В. П.* Україна: поиск модели социального государства. — К.: Полис, 2003.
68. *Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз.* — К.: ЮрАРТ, 1996.
69. *Федералист.* Коментарий к Конституции Соединенных Штатов Америки: Пер. с англ. — М.: ЮрЛит, 1998.
70. *Шаллен, Мари-Жозеф.* Мозги, которые нами правят: Пер. с фр. — М.: Рипол-классик, 2004.
71. *Шаловал В. М.* Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. — К.: ЮрЛит, 2001.
72. *Шевчук Станіслав.* Судовий захист прав людини. Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. — К.: Реферат, 2007.
73. *Шеміученко Ю. С.* Україна: проблеми формування правової держави // Правова держава. — 1992. — № 1.
74. *Щедрова Г. П.* Громадянське суспільство і соціальна, демократична, правова держава: становлення, функції і тенденції розвитку у сучасній Україні. — К.: Поліс, 1996.

42. *Ледях И. А.* Социальное государство и права человека (из опыта западных стран). — М.: Правекс, 1994.
43. *Международные акты о правах человека.* — М.: Мысль, 1998.
44. *Монтескье Ш.* Избранные произведения: Пер. с фр. — М.: Мысль, 1957.
45. *Мор Томас.* Утопия: Пер. с лат. — М.: Наука, 1978.
46. *Незалежність України і виклики сьогодення: Виступ Президента України Л. Д. Кучми на учасниковому зібранні, присвяченому дванадцятій річниці Незалежності України, 23 серпня 2003 р. // Уряд. кур'єр.* — 2003. — 27 серп.
47. *Оболонский А. В.* Бюрократия и государство. — М.: Мысль, 1996.
48. *Общая теория прав человека / Отв. ред. Е. А. Лукашева.* — М.: Норма, 1996.
49. *Лавловський М.* Ідеологія прогресивних реформ в Україні. — К.: ЮрЛіт, 1998.
50. *Політологія: Учебник / Под ред. Н. И. Сазонова.* — Х.: Право, 2001.
51. *Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України / За наук. ред. І. М. Варзаря.* — К.: МАУП, 2007.
52. *Поппер К.* Открытое общество и его враги: В 2 т.: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1995.
53. *Права людини в Україні: Інформац.-анал. бюл.* — Права меншин. / За ред. М. Шульги. — К.: УАБ із захисту прав людини, 1998. — Вип. 21.
54. *Рабинович П.* Загальна Декларація прав людини — вселюдський ідеал гуманізму // Право України. — 1998. — № 12.
55. *Рябов С. Г.* Політологічна теорія держави: Навч. посіб. — К.: Тандем, 1996.
56. *Рассел Бертран.* Практика и теория большевизма: Пер. с англ. — М.: Наука, 1991.
57. *Савельев В.* Громадянське суспільство і правова держава: проблеми становлення. — К.: Наукова думка, 1997.
58. *Сіленко Алла, Коляденко Володимир.* Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України. — К.: ТЕС, 2002.
59. *Скрипнюк Олександр.* Соціальна, правова держава в Україні. Проблеми теорії і практики. — К.: ІДіП, 2000.

видів — аборигенними (місцевого походження) та “нав’язаними ззовні”. З плином часу обидві форми та різновиди мають шанс стати і демократичними, і справедливими, і правовими, — як і навпаки: і тоталітарними, і авторитарними, і загарбницькими тощо [6, с. 32–33]. На дотуку цих антиподових нюансів політична історія країн, народів і суспільств перманентно вироблює й накопичує конкретницький “матеріал” (традиції, теоретичні ідеї та концепції, ментальні цінності, гіпотетичні орієнтації тощо) для зведення колись над першою трійкою позитивних різновидів “каркасної моделі” соціально-правової держави.

В європейській політичній історії найбільш плідною проявила себе *аборигенна етнічна держава*, яка в період Високого Середньовіччя отримала назву “національна”. Ця звична (але для сучасної Європи аж ніяк уже не характерна) назва має свою історію.

Усі народи світу мають пройти (але далеко ще не всі пройшли) чотиристадвіну еволюцію соціально-цивілізаційного зростання: *рід, плем’я, народність, нація*. (До речі та в дужках: підсумки Всеукраїнського перепису населення від грудня 2001 р. засвідчили, що Україну населяють представники 136 народів-етносів світу, серед яких лише 30 — це представники розвинених націй, а більше ста з них репрезентують донаціональні роди, племена і народності, — так що і в нас політична держава в країні не може називатися “національною”...) Проілюструємо цю політолого-етнологічну колізію на прикладі Німеччини.

На початку I тис. н. е. *Юлій Цезар* та *Корнелій Тацит* тільки в одній, умовно окресленій етнічними кордонами, Німеччині нарахували до п’яти тисяч *родів* і *племен*. В епоху *Меровінгів* (VI — VIII ст.) в Німеччині було понад дві тисячі *племен* і *племінних союзів*, а на завершення епохи *Каролінгів* (середина ХVII ст.) в Німеччині залишалося трохи більше трьохсот *народностей*. Останніх і було названо давньолатинським словом *patio* — народність, а їхні численні (більше трьохсот) королівства, царства, ландграфства тощо отримали назву “національні держави” [2, т. 1, с. 68–160, 276–287; т. 2, с. 48–82]. Близько середини ХІХ ст. оті понад триста народностей об’єдналися у більш-менш єднанітну *етноісторичну націю* та “під дахом” двох держав — Німецької та Австрійської імперій.

З середини XVII ст. та особливо з останньої третини XIX ст. стосовно держави в країні, яку населяють донаціональні народи-етноси (тобто народи, що перебувають на стадіях роду, племені і народності), — про неї, як про “національну”, говорити не прийнято. Звісно, йдеться про науково-теоретичне мовлення — “а гласу невігласа рота ніхто не закриє” (Л. А. Крилов). Бо ж на рівні буденної свідомості, як колись констатував А.-Дж. Тойнбі, “усі місцеві жителі сприймають свою *країну*... як землю обітовану, а *державу в ній*, — як мету історичного прогресу” [66, с. 486].

В країнах, населених донаціональними народами-етносами, *донаціональні ж держави* об’єктивно не можуть і прагнути стати соціальними і правовими. Цю політолого-етнологічну тезу сформулював молодий Гегель на початку XIX ст. (книга “Конституція Німеччини”, 1803 р.). Але говорити про це у наукових колах, ніколи та нікому не заборонялося. Стихійний початок несистемного дослідження питання покладено ще за два тис. до н. е.

Що є взагалі “державою”? Це питання/запитання поставлено ще на ранніх стадіях класичної Антики, коли сформулювалися перші *патерналістсько-справедливі* уявлення про політичну владу і роль владарів у політичному житті. Для *Хаммурапі* (1780-ті роки до н. е.) держава — це озброєна — силою та компетентністю — адміністрація центральної та периферійних територій країни. Якось у своєму щоденнику цар записав: “Розсіяне населення я докупи зібрав... забезпечив його добробутом і багатством, усім дав [можливості] жити у спокійних оселях” [39, с. 90–91]. Для *Конфуція* (VI–V ст. до н. е.) “державою — це велика сім’я добродійних людей”, і в країні, де встановлена подібна держава, — “державець (правитель) має бути державцем, чиновник — чиновником, батько — батьком, син — сином” [30, с. 25].

Давньоеллініська політична думка (V–IV ст. до н. е.) подола державно-батьківський патерналізм і замінила його *раціоналістичним регулятивом*, цілеосмисленістю. Так, у *Платона* (діалог “Держава”) держава — це певна аналогія побудови душі людини. Душа має три начала: розумне, вольове і бажане, а державу створюють лише три класи-стани: філософи у владі, мужні воїни-стражники та добродійні пересічні виробники су-

24. *Жук П., Мазур Н., Соломонюк Н., Турчак Р.* Етнополітична карта світу XXI століття: Метод. і предмет. комент. — Тернопіль: Мандрівець, 2000.
25. *Засць А. П.* Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. — К.: Тандем, 1999.
26. *Зіллер Жак.* Політико-адміністративні системи крайн-членів ЄС. Порівняльний аналіз: Пер. з фр. — К.: Основи, 1996.
27. *Злобіна Олена.* Особистість як суб’єкт соціальних змін. — К.: Літера, 2004.
28. *Інаугураційні промови президентів США:* Пер. з англ. — Х.: Фоліо, 2009.
29. *Інститути самоуправління: історико-правове дослідження.* — М.: Мысль, 1995.
30. *Історія вчень про право і державу: Хрестоматія / За ред. Г. Г. Демиденка.* — Х.: Право, 2005.
31. *Історія політичних і правових учень XVII–XVIII вв. / Отв. ред. В. С. Нерсеянц.* — М.: Наука, 1989.
32. *Історія сучасного світу. Соціально-політична історія XV–XX ст.: Навч. посіб.* — К.: Вікар, 2003.
33. *Кара-Мурза Сергей.* Идеология и мать её — наука. — М.: Алгоритм, 2002.
34. *Карась Анатолий.* Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. — К.: Львів: Світоч, 2003.
35. *Кареев Н.* Историология (Теория исторического процесса). — Пг.: Тип. М. Стасюлевича, 1915.
36. *Картунов О.* Взаємвідносини нації і держави // Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю. І. Римаренка. — К.: Генеза — Довіра, 1996.
37. *Конституції государств Европейского Союза.* — М.: Наука, 1997.
38. *Конфисахор А. Г.* Психология власти. — СПб.: Питер, 2004.
39. *Крип’якевич Іван.* Всесвітня історія: У 3 кн. — Кн. I: Стародавні часи. — К.: Либідь, 1995.
40. *Кучма Леонід.* Вірю в український народ. Вибрані ст., виступи (1994 — 2000). — К.: Українські пропілеї, 2000.
41. *Лейпхарт А.* Демократия в многоосставных обществах: сравнительный анализ: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1997.

8. Варзар Іван. Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі // Із контекстів минулих літ: Вибране. — Кн. 1. — К.: ФАДА-ЛТД, 2003.
9. Варзар І. М. Тріадний принцип структуризації та функціональної ієрархізації соціальної та політичної систем транзитного суспільства // Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі / Гол. ред. В. П. Бех. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006.
10. Варзар І. М. Іще раз про генезисно-історіологічний та ролєво-функціональний погляди на феномен політичної нації у багатонародній країні // Наукові праці МАУП. — 2007. — Вип. 2 (16).
11. Варзар І. М. Націокласополітичний феномен в історіолого-теоретичних вимірах // Наукові праці МАУП. — 2009. — Вип. 1 (20).
12. Варзар І. М. Політична етнологія. Пропедевтичний курс: Автор. підруч. — К.: Персонал, 2009.
13. Варзар Іван. Радикальні реформи — єдиний порятунк для України // Політичний менеджмент. — 2009. — № 1.
14. Вебер Макс. Соціологія. Загальносоціологічні аналізи. Політика: Пер. з нім. — К.: Основи, 1998.
15. Гегель. Политические произведения: Пер. с нем. — М.: Политиздат, 1978.
16. Гегель. Философия права: Пер. с нем. — М.: Мысль, 1980.
17. Гетьман Г. П., Килимник Ю. В. Чи стане Україна соціальною державою? Бесіди про Конституцію. — К.: Поліс, 1996.
18. Гоббс Томас. Избранные произведения: В 2 т.: Пер. с англ. — М.: Мысль, 1965.
19. Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003.
20. Гражданское общество. Мировой опыт и проблемы России. — М.: Ваклер, 1998.
21. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. — М.: Прогресс, 1996.
22. Демиденко Г. Г. Про право людини на достойне життя: історико-теоретичний аспект. — Х.: ЮрЛіт, 1998.
23. Дікон Б., Халс М., Стабс П. Глобальна соціальна політика: Пер. з англ. — К.: Ваклер, 1999.

спільних благ [30, с. 42–44]. Кінцева синтеза платонівської думки є такою: державознавча концепція має базуватися на грехоначалах, — на розумі правителів/управлінців, на осмисленій силі будь-яких виконавців, на озброєній мілітарній та компетентній адміністрації. Діалектичне співвідношення цих начал, на думку Платона, синтезується у концепт “державно-політичної справедливості”, “коли кожний має своє та виконує своє” [30, с. 43].

Але в усіх країнах античної доби, продовжував ці думки Аристотель (книга “Політика”), держави створюються не для окремих людей — нехай і знатних, і заслужених, і досточеснотних. Вони створюються для того, “щоб усім було жити щасливо”, “задля благоденства всіх” [30, с. 57]. У “справедливій державі”, за Аристотелем, щасливим може бути і одна людина-правитель/урядовець, і група управлінців (воїнів, вчених, ветеранів), і навіть більшість народу, — країна й держава при цьому не будуть щасливими, не перебудуватимуть “у благоденстві”, — тому що головним у цій колізії є “обсяг і характер влади на виході”. А тому важливо, щоб державна влада була б не абсолютною, а відносною, не обмеженою, а регульованою [30].

Хто/що та кого/що зумовлює/породжує у трикутнику “людська спільнота — народ — держава”? Це нині вже стало прописною істиною, що “*суспільство — мати держави* і відповідно, *держави — дитя суспільства*” [64, с. 58]. А ще дві тисячі років тому до цієї думки лише наближались. До окремих її сутнісних граней підійшов римлянин Цицерон (I ст. до н. е.). У роботі “Про державу” він зазначав, що “держави є надбанням народу”, а народом “не є будь-яке зібрання людей”; народ — це “єднання багатьох людей, пов’язаних між собою згодою у питаннях права та спільності інтересів” [30, с. 71]. У призмі ж права держави і є “загальний правопорядок”, і “тілки у такій державі, де влада народу є найбільшою, — тільки там може побутувати свобода” [30, с. 72, 73].

Отже, класична Антика сформулювала основні “першоцелінні засади” побудови соціально-правової держави. Відкрис-талізувалися три моделі “справедливого соціуму щасливих людей” — прообразу гармонійного дуалітету “справедлива держава — щасливе суспільство”: 1) *китайська модель*: це — соціум, де правлять Всеблагий богдыхан і крєвноспоріднена Сім’я;

2) *давньоєллінська модель*: це — соціум, де правлять Розум і просвітня Душа; 3) *давньоримська модель*: це — соціум, де правлять право і всіма усвідомлений політичний Порядок.

Антична ж думка вперше торкнулася питання про “суб’єкт-впорядкувальника” контекстів взаємодій пересічних людей і політико-державних діячів в усіх зазначених передсоціально-державницьких діалогіях та трилогіях. Процитований **Цицерон** тим “впорядкувальником” визначав “спільні інтереси” [30, с. 71]. Пізніше з’ясувалося: цього замало.

На порозі Нового часу **Б. Спіноза** (“Богословсько-політичний трактат”, 1670 р.) уточнив: найзагальнішим “вимірювачем” справедливості політичного владарювання у суспільстві людей, “регулятором” владної волі будь-яких правлінських, управлінських і адміністративних властей є *політична етика*, яка ґрунтується на *правді* і *справедливості* [62, т. 1, с. 103–105]. Ця новостворена триада (етика — правда — справедливість) найближче підводить теорію питання під диспозицію соціально-правової держави. В теорії — так. Але в практичній політиці “розум”, “правда”, “справедливість”, “осмислені інтереси” тощо — усі вони є “надто суб’єктивними матеріями”, та ще й такими “специфічно-абстрактними”, що далеко не всі владарюючі суб’єкти “до них ладні дослуховуватись”. Аналіз політичного досвіду навіть “найсвітліших епох” — класичної Антики, Ренесансу і Реформації — відкрystalизував смутну закономірність: “... Жодних політичних властей, — стверджував **Б. Спіноза**, — ніколи не можна схилити керуватися у їхньому житті одним розумом...” [62, т. 2, с. 310]. Що нагомість? Невже безвихідь? Тепер час повернутися в історичні ретроспекції та у “чисто теоретичні” аспекти обговорюваного політолого-соціологічного питання.

Після зазначених геніїв класичної Антики ідею соціально-правової держави — у “чисто теоретичному ключі” та у тому самому ж недиференційованому стані на компоненти (державно-демократична, справедлива, благоденська, багатих і бідних, рівних можливостей тощо) почали вивчати мислителі Ренесансу XV–XVI ст., Просвітиництва XVIII та Лібертинства XIX ст. Своєрідним пунктом (або ж “дифузною зоною”) доцентрового/відцентрового притягання/відштовхування вироблених цими мислителями теоретичних цінностей та орієнтацій вия-

особу” і “політичного громадянина”; 2) відкрystalизації поняття “політичний клас”; 3) винайдення феномена “партиї-них фаланг у парламенті” (праві, ліві, центристи); 4) конструювання поняття “політична ідеологія”; 5) відкрystalизації поняття “політичний суверенітет країни і народу”.

45. З’ясуйте сенсозміст афоризму Гегеля: “... Без цивілізованої влади не виникає й цивілізованого народу”.

46. Проаналізуйте соціодержавознавчий сенс конфуціанської триади IV ст. до н. е. “закон — влада — довіра”, французької триади 1793 р. “свобода — рівність — братерство” й української триади 2005 р. “патріотизм — професіоналізм — розведення влади та бізнесу”.

47. Виявіть основні соціодержавознавчі аспекти політико-елітистської концепції **В. Парето**.

48. Політичні партії як складові соціальної та політичної систем в країнах із соціально-правовими державами у надбудові.

49. Якою, на ваш погляд, є специфіка розбудови соціально-правової держави в багатонародній країні?

50. Яким є соціодержавотворчий потенціал сучасної української триади “єдинокраїнова політична нація — зріючий політичний клас — легітимний правлячий політикум”?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Амслер Мишель*. Парламенты: Пер. с фр. — М.: Прогресс, 1967.
2. *Антология* мировой философии: В 4 т. — М.: Мысль, 1970.
3. *Бабкін В.* Проблема соціальної держави в сучасній Україні. — К.: Поліс, 1997.
4. *Барг М. А.* Эпохи и идеи. Становление историзма. — М.: Мысль, 1987.
5. *Білоблицький М. П.* Про хід виконання основних напрямків соціальної політики // Соціальний захист. — 1998. — № 3.
6. *Биццли П. М.* Место Ренессанса в истории культуры: Пер. с ит. — СПб.: Прогресс, 1996.
7. *Бостан С. К., Тимченко С. М.* Державне право зарубіжних країн: Навч. посіб. — К.: ЦНЛ, 2005.

чому феномені середньовічної італійської республіки (Генуя, Флоренція, Венеція та ін.)?

33. Розкрийте теоретичний зміст дуалітеу “справедлива держава — щасливе суспільство”, втіленого в китаїській (IV ст. до н. е.), давньоєллінській (III ст. до н. е.) і давньоримській (II ст. до н. е.) моделях.

34. Дати політологічний аналіз “тріади **Б. Спінози**” у справі справедливого політичного владарювання у суспільстві щасливих людей: “права-істина — юридична справедливість — політична етика”.

35. Коротко охарактеризуйте модель **Т. Мора** “ідеального суспільства зі справедливою та просвітньою державою у надбудові”.

36. Прокоментуйте вислів **Т. Гоббса** (трактат “Про громадянина”): “Справедлива політична держава — не від Бога, вона — витвір освічених і самовідповідальних людей”.

37. За яких умов деградування політичної держави (**Т. Гоббс**, трактат “Левіафан”) у народно-суспільних низах може розпочатися “перманентна війна усіх проти усіх”?

38. Прокоментуйте вислів **Б. Спінози** (“Політичний трактат”): “Люди не народжуються громадянами, — вони стають ними...”.

39. Розкрийте зміст тези **Б. Спінози** про державу як “вищий інститут управління суспільним життям”.

40. **Цицерон** і **Гегель** про логіку співвідношення “право — норма — закон”: короткий політолого-правничий аналіз.

41. Дати короткий теоретичний аналіз “закону **Ш.-Л. Монтеск’є**” (1748 р.) про логіку поділу політичних влад у правовій державі.

42. Визначити спільне й відмітне у співвідношеннях між поняттями “поділ політичних влад” і “розподіл політичних повноважень”.

43. Проаналізувати специфіку “американського внеску” кінця XVIII ст. у механізм дії “закону **Ш.-Л. Монтеск’є**” — концепцію **Дж. Адамса** про “систему противаг і стримувань” у врівноваженні гілок влади і владних повноважень.

44. Коротко проаналізувати основні політологічні новели **Великої французької революції** кінця XVIII ст. — початку XIX ст. — складових сучасної концепції соціально-правової держави: 1) девіації фігури пересічної людини на “політичну

вився багатий політичний досвід двох великих демократичних революцій кінця XVIII ст. — американської та французької.

Цю чотирихсотрічну мережу років розпочинає дивна фігура британського мислителя, політика та державного діяча (парламентарія, спікера парламенту і лорд-канцлера королівства) **Томаса Мора**. У книзі “Утопія” (1516 р.) він намалював “ескіз” майже ідеального суспільства, в якому тільки й можна збудувати соціально-правову державу. У тому суспільстві (1) немає багатих і бідних, панує суцільна соціальна рівність людей, у тому числі чоловіків і жінок, батьків і дітей; (2) немає і ніяких проявів експлуатації, — бо ж немає приватної і навіть особистої власності; (3) соціальна рівність і безвласність є об’єктивною підставою для панування у суспільстві усемирських свобод і громадянських вільностей в усіх сферах і галузях життя; зрештою та у підсумку, це — (4) всепрацююче і самопросвітне суспільство, де люди працюють лише по шість годин на день. Як наслідок, дві чверті так званого вільного від роботи часу “люди віддають на духовну свободу й просвіту. Бо ж у цьому і полягає сенс щасливого життя” [45, с. 190].

На подібних соціогуманних началах над вільним і щасливим суспільством тільки й може бути зведена не бачена доти соціально-правова держава, вважав мислитель, природно, не вживаючи цього поняття. Суто політико-правових атрибутів тої держави **Т. Мор** виділяє лише три (та ще й які, — бо ж йдеться про початок XVI ст.):

- (1) за формою правління, судячи з усього, — це парламентська конституційна монархія (правитель називається то монархом, то королем, то просто “правителем”) з двоупалатним законодавчим органом та урядом, що подвійно підзвітний і правителю, і парламенту. Усе це так облаштовано, аби уникнути змов і зрад, що могли б звестися “до зміни державного устрою і влаштування над народом тиранів” [45, с. 182];

- (2) правителя, міністрів (“сифрантів”) та адміністраторів провінцій/лідерів регіонів (“траніборів”) обирають у парламенті, на спільному засіданні обох палат: правителя — на все його фізичне/працевдагне життя, міністрів та інших посадовців — на один рік [45, с. 181];

• (3) своєрідно обласшовано основний кралогаічний дуалітет “правитель — народ”: “...закони остерігають правителя від надмірної зухвалості...” А це усе — в ім’я того, “аби посади не випрошувалися, щоб не давались вони за винагороду” та, зрештою, — задля того, аби на всіх управлінських та адміністративних рівнях усі посадові повноваження виконували неодмінно “люди розумні” [45, с. 164].

У 30–50-х роках XVII ст. Томас Гоббс (трактати “Про людину”, “Про громадянина”, “Левіафан” та ін.) майже виключно сконцентрувався на феномені політичної держави. Навіть під “тисковим впливом” О. Кромвеля, а потім і Карла II він уперто стверджував: (1) держава — не від Бога, вона — витвір людей. Таким чином і виходить, що “яким є люди внизу, — такою є їхня держава вгорі”; (2) люди спочатку мають суверенізувати своє суспільство, а вже потім добровільно передати владу державі [18, т. 1, с. 301–330, 339]; (3) у разі ж “розхитування”/послаблення цього “режиму взаємоконтролю”, — держава постопово стає міфічним Левіафаном, а суспільство розкладається на численні окремі малюсінські людинки, які вступають між собою у перманентну “війну усіх проти всіх” [18, т. 2, с. 152–154].

А чи така доля чекає на кожну державу, точніше: на кожну форму політичної держави в одній і тій самій країні? Це запитання “начорно” Т. Гоббс поставив перед собою ще 1642 року у трактаті “Про громадянина”. Тоді саме поняття “держави” передавав латинським словом *civitas* (укріплена фортеця). Четверть століття — на передостанньому етапі “плавного переходу” від жорсткої кромвелівської революції 1640-х років до “щасливої революції” 1688 року, — він вносить сутнісну корективу: у другому, латинському виданні “Левіафана” (1668 р.) держава вже йменується *civitas popularis* (олюднена, онароднена фортеця). Це вже не “персональний феномен” (“держави Кромвеля”, “держави Македонського” тощо), а — “громадська колективна особа”.

За цих же умов так звана державна воля “визнається *волею всіх*”, та з тим, аби вона могла розпоряджатися силами і здібностями окремих членів суспільства заради миру та захисту інтересів усіх” [18, т. 1, с. 345]. Цю сувору політичну дефініцію 1642 року (трактат “Про громадянина”) у другому виданні

18. Яким є, на ваш погляд, теоретичний зміст понятійно-термінологічного сленгу із ст. 1 Конституції Іспанії (1978 р.) “країна конститується як соціальна держава”?
19. Цицерон і Гегель про “громадянина” і “громадянське суспільство”: теоретичний зміст понять і соціально-політичних явищ.
20. Поясніть теоретичний зміст формули Б. Спінози: держава, право і мораль — “будівничі країн і слуги народів”.
21. Охарактеризувати соціально-політичний зміст основних форм держави.
22. Розкрити зміст антиподових дуалітетів держав: “демократична і справедлива” та “авторитарна і тоталітарна”.
23. Назвати основних дійових суб’єктів політичної історії країн і держав.
24. Чим та як держава “обслуговує” тріалітет: “країна — народ/народа — суспільство”?
25. Розтлумачте собі сенсозміст соціодемографічної тріади “населення — суспільство — громадянське суспільство”.
26. Розкрити зміст двох соціально-політичних процесів, які беруть одночасний старт у новоствореній/оновленій країні, — 1) соціумотворчого процесу та 2) державотворчого процесу.
27. Якою є структурна ієрархія середньотипового людського соціуму в моноетнічній країні?
28. Специфіка побудови і життєдіяльності соціуму в багатонародній країні: короткий аналіз.
29. Як ви собі гадаєте: на яких історіологічних та лінгвістичних підставах в англійських і німецькомовних країнах поняття “держави” і “країна” найчастіше збігаються за змістом або ж вживаються як синоніми?
30. За яких історіологічних умов і обставин поняття “національна держава” було доречним та логічним до вживання за часів Високого Середньовіччя і занадто не аргентичним до вживання у політичному мовленні інтеретнічного сьогодення багатонародних країн?
31. В контекстах соціодержавознавчої концепції Плагона — Аристотеля “поліс — місто-держави-країна” виокресліть аспекти соціальної держави.
32. Як ви собі пояснюєте сумісність аспектів монархізму, республіканізму й авторитарного етагізму у соціодержавознав-

3. Хто, коли та за яких обставин увів до обігу поняття “права держава” та “соціальна держава”?
4. Як ви розтлумачуєте собі формулу “держава як політико-правовий феномен”?
5. Відтворіть точку зору **Т. Гоббса** і **Б. Спінози** на “політичну державу”.
6. Хто то є такі “соціальні працівники”, “державні службовці” та “чиновники”?
7. Наскільки у вашій системі аргументації є сумісними/несумісними три соціодержавознавчі сленги: 1) “я — громадянин Всесвіту” (**Д. Лаєргський**), 2) “не слуга, а служитель соціальної держави, — ось мій ідеал” (**Л. фон Штайн**) і “він не людина, а простий державний житель” (**А. Платонов**)?
8. **М. Вебер** про позитивний та негативний сенсозміст поняття “державна бюрократія”.
9. На яких етико-ситуаційних та ментально-політичних підставах — як на народно-буденному, так і на ідейно-теоретичному рівнях, — деінде ототожнюють “країну” і “державу”?
10. Один із параграфів “Програми дій” уряду **Ю. В. Тимошенко** (травень 2005 р.) мав формулу: “Держава, в якій ми живемо”. Як ви собі розтлумачуєте рефлексію одного політичного публіциста того часу: “Нормальні люди в усьому світі живуть в країнах, а бюрократичні псевдодержавці справді живуть у своїй державі та за своїми стандартами...”?
11. Прослідкуйте генезис політичної держави в соціологічному “трикутнику **А. Росміні**”: “країна — населення — суспільство”.
12. Яким чином та якими засобами держава “конститує країну”?
13. Якими є ролі права у процесі “конституювання країни”?
14. Пояснити теоретичний сенсозміст таких “ресурсних факторів держави”: населення країни, нерухоме багатство народу, фізична територія, геополітичний статус країни та ін.
15. **Т. Гоббс** про соціально-політичні умови перетворення держави на міфострашильського Левіафана.
16. Хто то є такий “політичний громадянин”? **А. Росміні** про дві групи політичних громадян.
17. Розтлумачте собі співвідношення понять “людина” і “політична особа”.

“Левіафана” (1668 р.) автор лише повторює і полісемічно аргументує [18, т. 2, с. 196–197], аналіз же завершується введенням до обігу генерально значущого для сучасності **поняття** “*політична держава*”, — як надбудовного аспекту феномена “соціальної держави”. “... Добровільна згода людей підкоритися одній людині або зібранню людей у надії на те, що ця людина або дане зібрання зуміють захистити їх від усіх інших, — така держава й може бути названа *політичною державою*, або ж державою, заснованою на *установленні*...” [18, т. 2, с. 197].

У досліджуваного вчення про соціально-правову державу вже на порозі Нового часу з’явилася аспектна гілка — *інституційна концепція політичної держави*. Пізніше вона плідно розвиватиметься у творах Гегеля, **А. де Сен-Симона**, **К. Маркса**, **К. Реннера** та ін. Про неї зумисно забудуть у СРСР, — бо ж там їй **Й. В. Сталін** знайшов альтернативу: “народна держава” (втім, і вона є гоббсівським надбанням). А чому її замовчують у суверенній Україні, — велика таємниця...

Напіватеїстичний/напівінституційний аспекти концепції політичної держави майже одночасно з **Т. Гоббсом** розробляв голландець **Б. Спіноза** (“Краткий трактат о боге и человеке...”, 1660 р., “Богословсько-політичний трактат”, 1670 р., незакінчений “Політичний трактат”, 1676 р. та ін.). Відправним елементом його концепції політичної держави є не абстрактна особа людини, а саме *особа політичного громадянина*, який теж анізвідки не з’являється “у готовому вигляді”. “Люди не народжуються громадянами, — підкреслював **Спіноза**, — вони стають ними...” [62, т. 2, с. 201]. А в СРСР і суверенній Україні — все навпаки: люди з пелюшок — громадяни, зростають, живуть і помирають у державі, а не в країні...

У політологічних творах тої високоінтелектуальної епохи **Б. Спіноза** ледь не першим рельєфно сформулював думку: доки у суспільних низах “триває процес вироблення громадян”, держава вторі ще не є феноменом “політично упорядкованим і розумно облаштованим”. Саме зріюче громадянське суспільство причинно й зумовлює конституацію (з його ж “простонародних” надр) політичної держави. Якщо ж у **Т. Гоббса**, як виявлено раніше, держава є “розпорядником силами і здібностями окремих членів суспільства” [62, т. 1, с. 345], то у **Б. Спінози** поза усяким Божим втручанням (“Богословсько-політичний трактат”

тат”, 1670 р.) — політична держава вже є “вищим інститутом управління суспільним життям”, — інститутом, “який має дбати насамперед про захист незалежності власного народу й особистої свободи людини” [62, т. 2, с. 219].

Наведені класичні тексти, не потребуючи жодних адаптацій до сучасності, все-таки викликають одну паралель, яка вражає увагу. Триста з чимось років опісля із цього ж, нашіва-тійстичного/нашівінституційного концепту черпає кратологічне натхнення і другий Президент України **Л. Д. Кучма**. Так, при “перезарядженні” кратологічних завдань другого, прагматико-реформаційного етапу державотворення у суверенній Україні, він, виступаючи з інавгураційною промовою в парламенті 19 липня 1994 р., зазначав: “Держава України — це не ікона, на яку треба молитися; це — *надзвичайно важливий інститут*, який повинен ефективно працювати в інтересах людей, служити їм” [40, с. 8]. Ось, мовляв, у чому полягає *соціально-службове призначення політичної держави*...

Таким, дещо несподіваним чином, ожила для сучасності геніальна соціально-політична каденція ренесансних титанів: *держави — це не країна і не суспільство, а всього лише політичний інститут у тій країні та суспільстві, — інститут, який має служити людям*, і лише за цих умов вона може так колись бути названою та об’єктивно стати соціальною!

Але, як з’ясувалося, цей геніальний інтелектуальний спадок на новоукраїнському ґрунті виявився... миттєвим епізодом: після літа 1994 р. про цю політологію всі чомусь начисто забули... Ця “забудькуватість” навіть сенсоконтекст із “Декларації прав людини і громадянина” Великої французької революції (16 серпня 1789 р.): “... Неосвіченість, нехтування правами людини або зневажання ними є єдиною причиною суспільних нещастя та зіпсованості урядів” [43, с. 32]. А ми повернемось у ретроспекцію, до перших інтелектуальних стадій Нового часу...

Над завданнями дедалі інтенсивної соціалізації політичної держави — навіть уже й за умов необмеженого, хоча й про-світнього абсолютизму, акцентніше за інших мислителів-просвітників XVIII ст., — думав і багато що зробив **Ш.-Л. Монтеск’є**. Його дотична новація просто неповторна. Найабсолютнішу вла-ду, встановив він 1748 року (книга “Про дух законів”), слід чіт-ко поділити на профільні гілки, — та й таким чином, аби ж ані

У будь-якій країні Нових та Новітніх часів діють *чотири* політичні влади: 1) правлінська, 2) виконавча, 3) законодавча і 4) судова. **Ш.-Л. Монтеск’є**, засадовуючи закон поділу влади (“Про дух законів”, 1748 р.), радив торкатися лише *трьох* влад, бо ж, мовляв, правлінська (монархічна) влада — від Бога, і її, природно, не чіпають...

А ось і наші реалії: насправді, влад чотири, а Конституція (ст. 6), наші президенти, політикум та законодавство, усі акцентуються лише на *трьох* з них, оминаючи правлінську (президентську). Чому це так? Як це ви собі пояснюєте?

9. Порівняйте дві соціумо- і державотворчі тріади, в кон-текстах яких малаяся на меті розбудова у відповідній країні своєї моделі соціально-правової держави: 1) Французької ре-волюції кінця XVIII ст. (від червня 1793 р.) “свобода — рів-ність — братерство” та 2) Української (помаранчевої) початку XXI ст. (від січня 2005 р.) “патріотизм — професіоналізм — розведення політичної влади і приватного бізнесу”. Пояснить собі, чому перша успішно реалізована у самій Франції і, за оцінкою **С. Тарле**, вона “докорінно переорала усю Європу до кордонів Росії”, а друга потонула у безвісті вже через півроку (відставка Уряду **Ю. В. Тимошенко** у вересні 2005 р.)?

10. Порівнюючи державотворчий соціально-правовий потен-ціал *трьох* інститутів, — “форма політичного правління краї-ною”, “поділ політичних влад” і “розподіл політичних повнова-жень посадових осіб”, — проясніть собі напрям і кінцеву мету розпочатої 2005 роки конституційної реформи, яка й досі три-ває.

ПЕРЕЛІК АТЕСТАЦІЙНИХ ПИТАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

1. Розкрийте політолого-соціологічний зміст понять “країна”, “суспільство” і “держави”, розташувавши їх у лінійно-консе-кутивній субієрархії.
2. З’ясувати зміст понять “держави” і “право”: що для чого тут є “джерелом”, а що — “засобом”?

му ці гілки мають становити *цілісне державне древо*" [46], — розгорніть три соціодержавознавчі контроверзи:

1) поясніть логіку співвідношення інститутів "поділ політичних влад" і "розподіл владних повноважень";

2) виявіть логічну динаміку співвідношення кратологічних тяжіль у трикутнику "правові підстави — владні повноваження — посадові обов'язки";

3) аргументуйте доцільність лінійного або ж трикутніково-го розташування суб'єкт-носіїв рис соціально-правової держави [пересічна] людина — політичний громадянин — посадова особа".

5. Із двох визначних документів ООН — "Загальної Декларації прав людини" від грудня 1948 р. (особливо ст. 2, 6, 13, 21) та "Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права" від грудня 1966 р. (особливо ст. 16, 17, 18, 26, 27) — виокремити три групи прав людини, соцієтнічної меншини та цілого народу (природні, громадянські, політичні), у призмі яких, на ваш погляд, самовималюється міжнародно-легітимований образ сучасної соціально-правової держави.

6. Висловіть свою думку стосовно політологічного сенсозначення двох історичних ситуативів:

1) У 30-х роках XIX ст. Президент США Ендрю Джексон ратував за (і реально спромігся через конгрес) об'єднання двох гілок політичної влади — правлінської та виконавської (урядової) рамками "інституту президентства". Його аргументація зводилася до зміцнення основ соціальної держави у США [28, с. 60–61].

2) З'ясуйте для себе ситуатив 1990-х — початку 2000-х років у суверенній Україні: якою ж є аргументація на користь того ж об'єднання означених двох гілок влади?

7. З'ясуйте для себе зміст політологічного концепту: в якій сенсі політичні держави у Німеччині 30–40-років XX ст. та СРСР 20–50-х років XX ст. за тоталітаристських диктаторів А. Гітлера та Й. Сталіна вважалися "правовими формаціями"?

8. Осмислюючи концепт "поділу політичних влад", сконцентруйтеся на такому корелятиві:

в кого "не було можливості зловживати владою,... і різні влади могли б взаємно стримувати одна одну" [44, с. 289]. Якщо так станеться, що обидва суб'єкти — і влада, і народ — впадуть у спокосу взаємозловживань, — обидва ж і мусять мати право відмінити рішення одне одного: парламент "мусить мати право відмінити рішення народу, як і народ мати право відмінити його рішення" [44, с. 294].

Проблемна ситуація, що склалася, знову імпульсує нам пізнавальну паралель з українською сучасністю... У серпні 2003 р., виступаючи з другим багатопрофільним проектом політичної реформи та саме у світлі кратолого-гуманістичної концепції *Монтеск'є*, Л. Д. Кучма зазначав: "... *За життя людей повинні відповідати всі гілки влади*, оптимально розподіливши між собою обов'язки, — причому *всі гілки влади мають становити цілісне та єдине державне древо*" [46]. Відтоді — і від *Монтеск'є*, і від українських політикумних осіб першої руки — більш чітких та містких думок щодо цього не чути. Хіба що — нюанси та деталі — але теж сутнісного гатунку...

Тридцять років опісля *Ш.-Л. Монтеск'є* політико-теоретичний досвід Великої американської революції збагатив концепцію соціально-правової держави двома (основними для обговорюваного контексту) позиціями. По-перше, "батьки-засновники" США (Т. Джефферсон, Т. Пейн, Б. Франклін, Дж. Адамс, О. Гамільтон та ін.) засадували концепт "розділеної демократії". Просто так, "механічно" поділяти гілки влади — замало, вважав Дж. Адамс (тригомна книга "На захист конституцій урядовоючої влади в Сполучених Штатах Америки", 1787 — 1788 рр.), — їх необхідно пов'язати у "систему противаг і стримувань" (*checks and balances*). І лише за таких умов у цій країні може зреалізуватися принцип Цицерона "правління законів, а не людей" [31, с. 264].

З 80-х років XVIII ст. в США стали вперто та врозумливо пояснювати світові: йдеться про *поділ влад* і *розподіл повноважень* у найширших полісемічних варіаціях, — між центральним урядом і місцевими урядовуючими інстанціями; між правлінською та виконавською гілками влади; між інстанціями судової влади; між двома парламентськими палатами; між партіями, які напередодні чергових виборів мусять апріорі виробити

ти свою дивергентну орієнтацію на президентських кандидатів і на дві парламентські палати; зрештою, між легітимно правлячим політикумом і політичною опозицією, яка колись стане такою легітимною владою [50, с. 712]. У врівноваженій подібним чином країні, напівжартома констатував **О. Гамільтон** (стаття в “Федералісті” № 78, 1788 р.), “у правлінської влади в руках опиняється авторитет, в уряду — меч, у парламентах — гаманець, а у суду — лише мудрість” [31, с. 267]. З тих пір у США стала культивуватися своєрідна “повага до будь-яких офіційних інституцій”. Мало-помалу це стало й атрибутом теоретико-політико-правового мислення будь-яких посадових осіб у суспільних ієрархіях (бо ж, мовляв, ця особа — не “просто такий-то посадовець”, чиновник, а “представник ім’ярек соціального/політичного/правового/адміністративного інституту”), і невід’ємною рисою політико-правової поведінки закордонських громадян.

Досить довго, аж до початку 30-х років XIX ст., концептуально, “на письмі” недиференційованою (“неподіленою”) залишалася гілка правлінської політичної влади. Під час президентства **Е. Джексона** (1829–1837 рр.), коли комусь пригадалася ренесансна каденція “виховних завдань” держави щодо народу і народу щодо держави, — він настав на об’єднанні посадовців “лідер країни” і “глави уряду” в одну — в “*інститут президентства*”, та ще й з політологічною ознакою: “*плебісцитарний тип президента*”. Цей феномен-тип характеризувався ним трьома рисами: він (1) “базувався на підтримці мас виборців/виборщиків”, (2) “оперував власним належним мандатом” і на цих підставах (3) “міг інколи собі дозволити жорстко протистояти парламенту”. На прояснення свого інституційного задуму **Е. Джексон** зазначав, що ставив перед собою лише одну мету — “привчати громаду й урядовців до необхідності застосування Центральним урядом лише тих повноважень, які були йому чітко делеговані, та... виховати в народі довіру... до уряду” [28, с. 61].

Поступово величезної науково-пізнавальної та політико-практичної значущості стало набувати ще одне своєрідне відкриття із контексту політико-теоретичного досвіду США останньої чверті XVIII ст. Отже, по-друге, самовимальовується наступна новація: диференціюючи поняття “поділ політичних

державознавчої проблеми, що по суті обговорюється. Якісно виконане ТЗ є позитивною заявкою на “автозалік” за теоретичним спекурсом.

1. Попередницею соціальної держави є “народна держава”. У різних моделях останньої центральної власті — “задняк найбільшого наближення до народу” — делегували “намісця” таких своїх представників, які були незалежними ані від кого, окрім “свого патрона із центру”. Проведіть три історичні паралелі і з’ясуйте для себе, що було і що є спільного та відмітного у крталогічних повноваженнях (1) сатрапа перського царя **Дарія I**; “посла” короля польського у воеводстві Руському; (3) “спецорга ЦК КПРС і РМ СРСР на особливому об’єкті” та (4) “представника Президента України в АРК”?

2. Поняття “національна держава” виникло за часів Високого Середньовіччя (XI–XIII ст.), коли лише у Священній Римській імперії проживало понад три тисячі народів-етносів (племінного соціоцивілізаційного рівня зрілості) та діяв соціо-модержавотворчий “принцип **Каролінгів**”: “*Quibus natio — unus statio...*” (“Кожному народові — свою державу...”). Аргументовано поясніть, чому за сучасних умов — та ще й у багатонародних країнах — об’єктивно не діє цей принцип і не є науковим назване поняття?

3. Підготуйте реферат (есе), відповідаючи на питання: які небезпеки для долі соціально-правової держави (у відповідних країнах) оприлюднюються у таких висловлюваннях: 1) **М. Робесп’єр** (Франція, 1789 р.): “Ми надто поспішили з проголошенням республіки — адже ж у країні обмаль республіканців”; 2) **Дж. Мадзіні** (Італія, 1867 р.): “Спочатку ми завоюємо вільну Італію, а потім — коли руки дійдуть — виховаємо вільних італійців”; 3) **В. М. Чорновіл** (Україна, 1991 р.): “Час плине, і коли ми доб’ємося незалежної держави, доб’ємося і незалежних ані від кого українців”.

4. На концептуальному фоні вислову **Л. Д. Кучми** від 23 серпня 2003 р. “... За життя людей повинні відповідати всі гілки влади, оптимально розподіливши між собою обов’язки, причо-

2) політологічна тріада “політичний клас — політична нація — правлячий “політикум” має бути інтерретнічною за кадрам складом і політичним світоглядом;

3) з усієї множини сфер державної політики у багатонародній країні найбільш опікуваною має бути *сфера державної етнічної політики* [8, с. 261–265].

№ 4. У останній третині ХХ ст. світовий політико-правовий досвід відкрystalізував *три моделі соціально-правової держави*: 1) англо-саксонська, 2) романська, 3) середньоевропейсько-скандинавська [59, с. 44].

У кожній моделі є свій адекватний комплекс позитивів, негативів і ситуативів. Сконцентрувати теоретичний аналіз навколо факторів, що “пронизують усю конструкцію” кожної моделі:

- а) стабільна, засадована наукою політико-правова система;
- б) правом засадована “дистанція” між політичною державою і суверенним громадянським суспільством;
- в) вироблений наукою модус ротації кадрів із надр соціальної системи кадрами із надр політичної системи;
- г) зріла і політично відповідална за всю країну тріада “політична нація — політичний клас — правлячий політикум”;
- д) професіоналізм державних і соціальних службовців (функціонерів).

Короткий ретроспективний аналіз набутого суверенного Україною досвіду розбудови соціально-правової держави: якими є основні щодо цього вітчизняні позитиви, негативи і ситуативи? До якої європейської моделі схиляється українська специфіка? Прогноз на найближчу перспективу щодо розбудови в багатонародній Україні “своєї” чи одної з європейських моделей соціально-правової держави.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Усі творчі завдання (ТЗ) мають бути виконаними у письмовій формі та різножанро: реферат, есе, тези, аналітична довідка тощо. Обсяг — 4–5 сторінок формату А4 у поліграфічному виконанні. Студентові надається право переформулювання теми ТЗ, — аби залишився пізнавальний стрижень політолого-

влад” і “розподіл політичних повноважень посадових осіб”, “батьки-засновники” США започаткували *політолого-філософське вчення утилітаризму*. У дещо “полегшеному тлумаченні” це вчення “визначає державу як інструмент у руках більшості суспільства для досягнення найбільшого щастя найбільшою кількістю людей” [72, с. 26].

Значним і, напевно, й досі не адекватно оціненим тут є теоретико-політичний досвід Великої французької революції кінця ХVІІІ ст. Коли ж йдеться про авторський компаратив того досвіду у революції США і Франції, доводиться реалістично констатувати: ледь не весь соціально-правовий позитив Французької революції і, можливо, одну третину позитиву Американської революції слід віддати французьким просвітникам ХVІІІ ст. — *Вольтеру, Ш.-Л. Монтеск’є, Ж. Ж. Руссо* та ін., які творили до політичних етапів обох революцій. Синтез геніальної теоретичної думки французьких просвітників ХVІІІ ст. і радикальної політичної практики Французької революції кінця ХVІІІ ст. — початку ХІХ ст. дав світові численну кількість позитивів, що лягли до фундаменту сучасної концепції соціально-політичної держави. Виділимо лише кілька з них.

Перше. У самій формульній назві “Декларації прав людини і громадянина” (16 серпня 1789 р.) міститься новаторська думка — про можливість девіації людської особи на “пересічного жителя країни” і на “політичного громадянина держави”. Змістосенс поняття “політичний громадянин” було виявлено італійцем *А. Росміні* майже півстоліття потому (книга “Філософія громадянського суспільства”, 1836 р.). Політичні громадяни — це дві категорії політично й економічно активних людей: 1) свідомі учасники політичних виборів та 2) свідомі платники податків [34, с. 282–308]. Саме на ці дві верстви політично небайдужих і економічно самодостатніх людей “уряд і *мусить* спрямовувати своє служіння в громадянському суспільстві” [34, с. 313].

На цьому фоні важко собі уявити існування розвиненої країни із соціально-правовою державою у надбудові та... без зрілого політичного громадянства у фундаменті. Однак подібний ілюзіонізм уже зафіксовано в Конституції України редакціями і 1996, і 2004 років. Оскільки майже нічого відсутнього не

робиться для ліквідації цієї девіантності, в деяких мислячих учених і політиків виникає побоювання того, що, як зазначає **В. Л. Мусяка**, Україна “котиться до стану, коли буде країна, але не буде у ній держави”. Це дуже дивна ситуація, бо ж країна без держави — “це територія, на якій розташовані міста, села, люди, народи, — але... немає на ній громадян” (Київський телеграф. — 2007. — 6–12.) [7].

Друге. На четвертому році бурхливого розвитку революційного процесу у Франції, коли один провінціал у парламенті здибувався з того, що, мовляв, “республіку проголосили, а в країні живих республіканців замало...”, — йому заперечили: “Будуть!” Це був **Л. Сен-Жюст**. Він висловив сподівання, що — серед низів, і серед верхів — дедалі більше з’являтимуться “свідомо активні в політиці люди”, які поповнять лави “завтрашнього *політичного класу* — творця нового політичного порядку...” [21, с. 201]. Можливо, під останнім малися на увазі і дві групи політичних громадян щойно процітованого **А. Росміні**.

Якщо так, теоретико-політичний досвід вже останніх років XVIII ст. відкрystalізував своєрідну *закономірність*: для побудови в оновленій країні (в якійсь перспективі) соціально-правової держави у ній апріорі мають бути наготові та в оптимальній фізичній кількості *дві групи свідомих носіїв політичного суверенітету*, — (1) певно значний населенський масив людей — першопочаткових прихильників нового, щойно проголошеного політико-державного ладу (“республіканців”) і (2) свідомо сформовані “орієнтаційні групи” — будівничі “завтрашнього політичного класу”. Ці завдання перипетійно вирішувалися ще до появи на політичній арені **Наполеона I**, а ще успішніше — при ньому та ще й на просторах всієї тимчасово завойованої ним Європи — під час “наполеонівських війн”. Показова тут й інтернаціональна праксеологія проблеми. Закономірність підтвердилася двічі, але не “анфас”, а “в режимі від супротивного”: в Італії наприкінці 60-х років XIX ст. (коли **Дж. Мадзіні** проголосив відому сакраментцію: “Спочатку завойуємо вільну Італію, а потім виховаємо вільних італійців”) та в Україні на початку 90-х років XX ст. (коли **В. М. Чорновіл** проголосив аналогічне *stredo* “Спочатку завойуємо незалежність України, а коли руки дійдуть, виховаємо незалежних українців”) [27, с. 79].

Семінар третій: Дискурсивне обговорення в аудиторії спілких та відмітних рис основних моделей соціально-правової держави сучасності (4 години).

№ 1. Генега і процес оцивілізування/соціалізації політичної держави. Держава виникла у сивій давнині. Основні її інститути — правлінсько-управлінські, адміністративно-правові, геополітичні, політико-організаційні, законотворючозаконодавчі, судочинські та ін. — пройшли перипетійний шлях “апробації” у політичній свідомості та культурі груп і мас народів. Найбільш інтенсивно цей процес відбувався в останні роки ренесансно-нових та новітніх часів, аж поки на порозі XXI ст. не завершився у факті становлення “упізанованого образу” соціально-правової держави [6; 23; 26].

№ 2. Теоретичний аналіз основних типологічних характеристик феномена “соціально-правова держава”: 1) *демократизм*: держава не має просто “бути близькою до народу”, — вона є “витвором” самого народу; 2) *інституційність*: держава не має просто “по-справжньому служити людям”, а правовим чином та інституційними засобами “обслуговувати” суверенний народ; 3) *справедливість*: держава не має просто “робити добро людям”, а послідовно впроваджувати у життя триаду “право — правда — справедливість”.

№ 3. Специфіка розбудови соціально-правової держави у багатонародній країні. Соціум багатонародної країни як “сума соціумів народів-співвітчизників”. Основна вимога до тої “суми”: людські соціуми меншинських народів-етносів мусять бути оптимально розвинутими в соціально-економічному, етнокультурному, політико-правовому та ментально-гуманістичному сенсах.

Основні риси такої специфіки:

1) кадровий склад усіх гілок політичної влади у тій країні мусять бути укомплектованим — на правових, професійних і пропорційних засадах — представниками усіх народів-співвітчизників (у США цю проблему перипетійно вирішували 150 років, — від куклукс-кланівських судилищ і громадянських війн 50-х років XIX ст. і 60-х років XX ст. до перемоги на президентських виборах у 2008 р. кенійця **Б. Обами**);

саме у тих країнах, які свого часу офіційно проголосили про подібну мету для себе.

Зокрема, ООН засадувала *Індекс розвитку людського потенціалу* 1) середньодушовий дохід, 2) середній рівень освіти, 3) середній вік життя, який об'єктивно "фіксує" позитивний/негативний ефект впливу політичної держави на соціальне життя відповідних суспільств [5; 8, с. 482–483, 506; 23]. З 1982 р. міжнародна експертна організація *Freedom Haus* систематично "вимірює температуру" політико-правових відносин у 155 країнах світу, акцентуючись суто на "мірі втручання" політичної держави в економіко-культурне та особисте життя, а також виявляючи логіку консенсусної/конфліктної взаємодії соціальних і політичних інститутів у налагодженні благополитивного життя у відповідних країнах [60].

№ 10. Кінець 80-х — початок ХХІ ст.: "оксамитові революції" ліберально-демократичного спрямування на всьому постсоціалістичному просторі (в Європі, зокрема) спричиняють відкристалізацію двох груп країн — а) центральноєвропейських постсоціалістичних та б) пострадянських, які мірою своєї інтегрованості у "цивілізований євроатлантичний світ" вважають, *по-перше*, темп входження у міжнародні та євроатлантичні структури (МОТ, НАТО, ПАРС, ЄС), *по-друге*, пришвидшені темпи розбудови у себе соціально-правових держав.

Теоретичний аналіз досвіду реалізації цих завдань трьома групами постсоціалістичних країн: 1) 1999 рік (Чехія, Польща, Словаччина, Словенія, Хорватія, Угорщина, Македонія та ін.); 2) 2002 рік (Латвія, Литва, Естонія, Сербія, Чорногорія та ін.) та 3) 2007 рік (Румунія, Болгарія). Попередня аксіологія "новоінтеграційної новели" 2008 року: піші пострадянських країн (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Молдова, Україна), найбільш занедбаних в євроатлантичних інтеграційно-цивілізаційних критеріях Маастрихт-1996 та Копенгаген-2001 (у тому числі і стосовно темпів розбудови в них своїх моделей соціально-правової держави) включено до окремої програми ЄС "Східне партнерство".

Третє. Навряд чи Наполеон I задумувався над долею соціально-правової держави у Франції або ще в якійсь країні. Незаперечно інше: ставши консулом, затим імператором, він всіляко дбав про "чистоту та привабливість ідейного образу" тої грандіозної споруди, яку називав то "моєю державою", то "нашою імперією". Ось чому він так щиро та "особисто зацікавлено" поставився до винаходу феномена "ідеологія" професора Дегю де Трасі ("Підручник з ідеології", 1801 р.). Ось чому, зрештою, він так прикипів до ідеї того ж де Трасі створити "во славу справ всеєвропейських" і цілий науково-дослідний та організаційно-місіонерський "Інститут ідеології" (1803 р.), тут же звелівши записати себе "членом Інституту" під номером один [33, с. 30–34].

Отже, *феномен політичної ідеології*, — щоправда, не в безпосередньому зв'язку з соціально-правовою державою, — теж є винаходом і надбанням теоретико-політичного досвіду Великої французької революції. Праксеологічного "застосування" ця ідея, напевно, зазнала у досвіді багатьох країн і народів. Але зразків теоретичного аналізу цього феномена — обмаль.

У першому наближенні до комуністичної концепції "розбудови нового світу" ("... ми свій, ми новий світ збудуємо, — хто був ніким, той стане всім"), ледь не "в режимі від супротивного" та в аплікації до досвіду післяжовтневої Росії 1917–1920 рр. дав **Б. Рассел**. Перші ж прорахунки більшовиків та об'єктивні невдачі і поразки просоціалістичного поступу, писав він по свіжих слідах зустрічі у 1920 р. з **В. І. Леніним**, виявилися "наслідком нетерплячої філософії, прагнення створити новий світ без достатньої підготовки його у *поглядах і почуттях* простих людей" [56, с. 6]. У чисто ж політико-ідеологічному, доктринальному плані, наголошував він, зазначені негативи є "відступом [більшовиків] від їх же власних ідеалів" [56, с. 6].

Четверте. Засадована поколіннями мислителів із середовища різних народів ідея соціально-правової держави є аспектом багатоплітного "нового людського світу", який реформатори усіх часів прагнуть реалізувати на конкретному ґрунті відповідних країн. Титанічна праця поколінь з матеріалізації ідеї може бути увінчаною успіхом особливо у разі її дивергенціювання — "за підказкою" конфуціанців — на три сутнісні аспекти. Важливо тут же й зазначити: в спаціумі будь-якої тріади усі "точкові

аспекти” взаємовиховуються і взаємоконтролюються. Тобто в контексті трикуткової (не лінійної!) тріади усі елементи перебувають у “системі балансової противаги і стримувань”.

Перший зразок такої тріадної “взаємобалансованої дивергенції” продемонстрували античні китайці. Так, легісти IV–III ст. до н. е. (“Книга правителя області Шан”, IV ст. до н. е.) свою “систему правління Піднебесною” засадували на тріаді “закон — довіра — влада”, ставлячи в її центрі провідну суб’єктну фігуру політичного правителя країни [30, с. 28–29].

Французи кінця XVIII — початку XIX ст. сформулювали унікальну, й досі живу та дієздатну ліберально-демократичну соціумо- і державотворчу тріаду: “свобода — рівність — братерство” [9, с. 16–20]. На короткий час Наполеон I замінив “абстрактне” “братерство” на “конкретницьке” “власність”, і — під усі три аспекти засади тріади — звелів підготувати три кодекси — своєрідні зводи політико-правових та соціолого-економічних правил і умов “правильного мислення та доцільної практичної дії” в ім’я послідовної реалізації креативних вимог усієї тріади. За конкретної участі самого імператора кодекси було своєчасно підготовлено: Цивільний — 1804 року, Комерційний — 1808 року, Кримінальний — 1811 року. Аналіз засвідчив, що ті кодекси у центрі тріади поставили не фігуру чеського імператора, а... абстрактну особу політичного громадянина. За оцінкою російського класика XIX ст., правника і політолога **Йосипа Покровського**, означена “грандіозна спору-да Наполеона” “закріпила *принцип індивідуальної автономії особи*, незалежної від якої б то не було — навіть і державної — опіки...” [32, с. 94]. Цим багато що сказано і для нас.

На вималюваному “французькому фоні” (почасти, й поза тим фоном) теоретичне осмислення проблеми продовжував **Гельмгольц**. У низці робіт початку XIX ст. (зокрема, “Конституція Німеччини”, 1803 р., “Філософія права”, 1820 р. та ін.) він засадовує думку про те, що надгромадянським суспільством будь-якої країни підноситься “своєрідна піраміда”: у фундаменті — демократична (“народна”) держава, над нею — справедлива (“благоденська”) держава, на самій верхівці — правова держава. Ці “політико-правові надбудовні структури”, за його задумом, “забезпечують всезагальну можливість для досягнення індивідуальних цілей” і пересічних людей, і політичних грома-

№ 6. Австро-Угорщина другої половини XIX — початку XX ст. — локус генерування теоретичного образу ідей “політичної нації” (**І. Маніу**, 1861 р.) і “правлячого “політичному” (**К. Реннер**, 1899 р.). Синтезування **К. Реннером** ідеї “політичного класу” **Л. Сен-Жюста** (1794 р.) та наведених понять “політична нація” та “правлячий політикум” під “трикутниковий дах над громадянським суспільством” і перетворення останнього (“даху”) на “політико-кадровий фундамент” під соціально-правову державу (книга “Держава і нація”, 1918 р., де вперше й коментується поняття “соціальна держава” **Л. фон Штайна**) [10; 11; 35].

№ 7. Німеччина 30–40-х та СРСР 30–50-х років XX ст. як “зразки країн із тоталітарно-правовими державами” (**Б. Рассел**). Теоретичний аналіз основних спілних рис: зумисне ототожнення у публічному та офіційному мовленні понять “країна” — “суспільство” — “державу”; злиття чиновно-адміністративного апарату і партійних функціонерів в одну правлячо-управлінську формацію — “партія-державу”; суцільне панування стереотипу “людина — для держави”; домінація у практичній державній політиці цілком негативного “заперечувального права”; вибірковий, але нещадний терор проти “внутрішніх та зовнішніх ворогів”; узаконені репресалії проти інакомислячих; мінімум прав людини; політичні особи і політичні громадяни — тільки “люди партії”, пересічні люди — “прості державні жителі”.

№ 8. Елементи концепції соціально-правової держави у “Загальній Декларації прав людини” ООН від 10 грудня 1948 р. та у “Міжнародному Пакті про громадянські та “політичні права” ООН від 16 грудня 1966 р. [22; 42; 43; 48; 53].

№ 9. Деррегулятивні явища та тенденції в Західній Європі та Північній Америці у 60–90-роках: втілення у процесних ділогах “політична держава — плюралістична ринкова економіка” і “підконтрольна народу держава — незалежне громадянське суспільство”. Новація 1978 року: міжнародні політико-правові інституції (ООН, МОТ, ОБСЄ та ін.) налагоджують аналітико-інформаційний процес систематичного “вимірювання темпів створення і температури буття” соціально-правових держав

няття “політична ідеологія” (“Підручник з ідеології” Дегю де Трасі, 1801 р.; ідея Наполеона I про створення “Інституту ідеології”, 1803 р.) та ін.

Семінар другий: Концепція соціально-правової держави у системних взаємозв'язках поліголо-правових ідей, які побували в країнах Європи, Північної Америки, Австралії та Японії протягом XIX і XX ст. (6 годин).

№ 1. Спроба історіологічного тлумачення вислову **Є. Тарле**: “Наполеонівські війни та наполеонівські кодекси докорінно перерали Європу аж до кордонів Росії” [21, с. 63].

№ 2. Засадування **Гегелем** у низці праць першої чверті XIX ст. понять “правова держава”, “демократична держава” і “справедлива держава”. Перші підходи до тези **А.-Дж. Тойнбі** (30-ті роки XX ст.): “взаємодивілізування влади і народу — нескінченний процес” [15; 16; 66].

№ 3. **Цицерон** і **Гегель** про громадянське суспільство як про “локус буття та саморозвитку правової держави”. Концептуальний місток до тези **В. В. Лазарева** (1996 р.): “Суспільство — мати держави, держава — дитя суспільства” [64, с. 58–62].

№ 4. Відкристиалізація в подіях “весни народів” середини XIX ст. серії буржуазно-демократичних революцій практично в усіх європейських країнах, у тому числі — й у західноукраїнських землях) “шокуючої істини” (**О. Бауер**): соціально-правова держава має різнісний сенсозміст у двох групах країн — моноетнічних та поліетнічних [24; 41; 51; 67].

Концептуальний місток до реалій першопочаткового, ліберально-романтичного етапу політичної суверенізації України першої половини 90-х років XX ст. [5; 9; 17; 25; 59; 67].

№ 5. Елементи соціально-правової держави в політико-правових документах, у яких відобразився процес об'єднання у другій половині XIX ст. низки дрібних країн “під юридичним дахом” крупних федеративних держав: Румунія (1859 р.), Австро-Угорщина (1867 р.), Італія (1870 р.), Німеччина (1871 р.). **О. Бісмарк** і **В. В. Пугін** про “керовану демократію” в багатонародному суспільстві [41].

дзя [16, с. 267]. Уся ця політико-правова “надбудова” може чомусь навчити народ (не лише “командувати” ним), тільки будучи сама цивілізованою: “... без цивілізованої влади не виникає й цивілізованого народу” [16, с. 35].

Слід думати, ці трирівневі державно-кратологічного феномена в добре структурованій країні є не що інше, як раніше згадувані “три політичні поля” добре облаштованої та демократично урядовуваної країни. Але пам'ятати про те, що досі йшлося про моноетнічну (одноразову) країну.

По-особливому та перипетійно ставали і стають завдання побудови соціально-правової держави у багатонародних країнах. Власне кажучи, саме з огляду на них у середині XIX ст., після відомої “бурхливої весни народів”, **Л. фон Штайн** і висунув ідею “соціальної держави”. За великим рахунком, серія міжнародних і міждержавних об'єднань другої половини XIX ст., у контексті яких народились етнополітичні сленги “Ще Польська не згінела” і “Ще не вмерла Україна” (Румунія — 1859 р., Австро-Угорщина — 1867 р., Італія — 1870 р., Німеччина — 1871 р. та ін.), і була “пронизана” цією ідеєю.

Наймасивніші труднощі вирішення цих завдань, як правило, синтезувалися у своєрідний — і теж триадний! — концепт: “тип політичної держави — валентні/авалентні якості титульного народу-егносу цієї багатонародної країни — міра/стадія політичної соціалізації меншинських народів-егносів цієї країни”. А вже стрижнем самого цього суперечливого концепту наприкінці XIX ст. виявилася диалогія “єдинокраїнова політична нація — правлячий політичний клас”.

Який же з цих двох конгломератних суб'єктів має найвагоміший вплив на політичну державу в багатонародній країні? **К. Реннер** (книга “Нація і держава”, 1899 р.) на передній план висунув пріоритет сукупності етноісторичних націй, сформулювавши щодо цього дещо загадковий феномен “квадратури кола”: “Постулати націй і держави відносяться один до одного як квадрат до кола: квадратура кола ніким не знайдена. Так само ніколи не буде знайдена чудодійна формула, що усуне тертя між державою і націями” [35, с. 445]. Ще на одне релігійне протиріччя **Реннер** нашоїхнувся чотири десятиліття потім. 1937 року, при перевиданні названої книги, він раптом дійшов висновку: гітлерівська держава в Німеччині — з фор-

мального боку — була правовою, але в жодному аспекті — не соціальною. Лише за рік до смерті (помер **Реннер** у 1950 р. у статусі президента Австрії), в ст. 20 Конституції ФРН він знайшов ключ до “розв’язки” своєї “квадратури кола”: нове політичне керівництво країни (Німеччини), ставлячи мету розбудови соціально-правової держави, обрало в якості високоєфективного інструменту соціумо- і державотворчу триаду: “верховенство права — демократичні свободи — самовіддана праця народу” [20, с. 106].

З тих пір, вже шість десятиліть, в об’єктивній частині обговорюваної концепції майже нічого не змінилося і принципово нового до неї не додалося. Це — стосовно центрально- і західноєвропейських і, як правило, моноетнічних країн. Стосовно ж постсоціалістичних багатонародних країн зміни/переміни у соціодержавотворчій галузі перманентно стукать у вікна і двері. Позитивних же надбань тут небагато, а невирішених завдань — legion.

Серед тих нечисленних позитивів самовиділяється *триада колізії*, яка вперше дала про себе знати в кількох конституційних проектах 1992–1993 років. З самого початку 90-х років і дотепер відкрystalізувалося три моделі соціоправодержаво-творчої триади:

1) **Триада В. М. Чорновола** (1991 р.): “незалежність — європейський вибір — ... а бандитам — тюрми...”. Безумовно, позитивним був і залишається акцент на суверенний шлях розвитку країни (хоча й те правильно, що не було чіткості у питанні, в якому сенсі країна має бути незалежною, від кого та від чого; чітко позитивним виявився акцент на безальтернативний європейський вибір країни; без сумніву негативним та приховано популістським з самого початку виявився “антикорупційний акцент” (“... а бандитам — тюрми”). Триада в цілому виявилася неспроможною дати бодай тон всенародному рухові на шляху до гіпотетичної соціально-правової держави.

2) **Триада Л. Д. Кучми** (1994 р.): “незалежна країна — креативна державна політика — прагматичні соціальні реформи”. В епіцентрі — фігура політичної держави, яка, як уже зазначалося, не є “іконою, на яку треба молитися”, а є “*надзвичай-*

№ 3. Політико-кратологічні погляди **Цицерона** і стоїків **Давнього Риму** (II ст. до н. е. — II ст. н. е.): зміст республіканської та парламентської ідей.

№ 4. “Ідеальна країна” в “Утопії” **Т. Мора** (1516 р.): аналіз моделі політико-державного устрою. Першогенези постановки питань про двопалатний парламент і про “взаємоконтроль влади і народу”.

№ 5. Ренесансний — часів **Каролінгів** — і сучасний сенсо-зміст поняття “національна держава”.

Елементи правової держави та парламентської демократії — стосовно України у тому числі — в політичному устрої Велико-го князівства Литовського XIV — XVI ст. та Речі Посполитої XIV–XVIII ст. Елементи соціально-правової держави в “Литовських статутах” 1529, 1566 та 1588 років [63, с. 69–96].

№ 6. **Т. Гоббс** і **Б. Спіноза** (друга половина XVII ст.) про “політичну державу”, її юридико-справедливські та етико-інституційні засади. Соціально-політичні умови перетворення держави на міфотрашильського **Левіафана** і умови початку в народних низах перманентної “війни усіх проти усіх”.

№ 7. **Цицерон** (I ст. до н. е.), **Б. Спіноза** (1670 р.) та **А. Роеміні** (1836 р.) про “політичного громадянина” і “пересічного жителя країни”: політолого-правничий зміст понять.

№ 8. **Ш.-Л. Монтеск’є** (“Про дух законів”, 1748 р.): теоретичний зміст концепції поділу політичних влад у кратологічному механізмі будь-якої форми держави та в країні будь-якого рівня культурно-економічної зрілості. Відкрystalізація логічного конституювання основного закону політичної науки [8, с. 151–152].

№ 9. Політолого-правничий потенціал лідерів та ідеологів Великої американської революції останньої третини XVIII ст. Теоретичний зміст політико-правових ідей “державного федералізму”, двопалатного парламенту, дуалізму “правлінська влада — виконавська влада”, “системи стримувань та балансу владних повноважень” та ін. [31, с. 248–272].

№ 10. Із ідейно-теоретичного арсеналу Великої французької революції кінця XVIII — початку XIX ст.: політолого-правничий сенсозміст ліберальної триади “свобода — рівність — братерство”; першогенези ідей про “парламентську опозицію” і “партійно-парламентські фракції”; вербальне оформлення по-

1	2	3	4	5
7	Лекція	Історіологія “суто української ідеї” соціально-правової держави у контекстах соціогуманітарних пошуків “перебудовчого етапу” 80-х років та проконституційних перипетій 90-х років ХХ — початку ХХІ століття	4	-
8	Семінар	Дискурсивне обговорення в аудиторії спілких та відмінних рис основних моделей соціально-правової держави сучасності	-	4
9	Лекція	Євроатлантичні інтеграційні прагнення України та доля ідеї соціально-правової держави у призмі реалій початку ХХІ ст.	2	
Разом годин:			20	14

20 годин — на лекції

14 годин — на семінари

20 годин — на самостійну роботу студентів

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар перший: Перипетії концепції соціально-правової держави у мережі ідейних пошуків античних, ренесансних і просвітницьких мислителів (4 години).

№ 1. Китай V–III ст. до н. е. Держава-сім’я в конфуціанській тріаді “закон — влада — довіра”: політико-правові аспекти.

№ 2. Давня Еллада IV–III ст. до н. е. Соціально-політичний зміст концепції Платона “філософ при владі” та держава-інститут Аристотеля.

но важливим інститутом”, що має служити людям [40, с. 8]. Першою і надзвичайно актуальною кратологічною “дільною” служіння держави — теоретико-організаційний супровід соціально-реформаційних процесів у кризуючій країні [46]. Дані, найсуттєвіші за тих і сучасних умов, соціо-реформаторчі акценти, — політико-інституційний та соціо-реформаційний, — хитко діяли — “звучали” до перших років ХХІ ст. і “затихли” у передпозаранчевих опозиційних погугах.

З)Тріада **В.А.Юценка(2005р.)**: “патріотизм—професіоналізм — розведення приватного бізнесу і політичної влади”. За заду-мом, в епіцентрі мала би бути фігура невідкупного політика-професіонала — служителя чи то країни, чи то держави, чи то народу, але насправді — організатора-поводиря невігласних мас “маленьких українців”. Тріада ледь животіла до літа 2005 року. Тоді й виявилось, що “організатори мас” не розуміють вектора руху і не мають жодних професійних знань щодо суті та “правильності руху на заданому напрямі”, а маси й зовсім не відають про напрям і сенс того руху, — тоді й спрацювала біблійна закономірність: якщо сліпий поведе сліпого, обидва впадуть в яму...

Коли ж наприкінці літа того ж 2005 р. зазнала краху уся “революційна команда Майдану”, спрацювала вже чисто політологічна закономірність: незакінчена — та ще й непра-ведна — політична революція “мирно востає” в крихкогліту та безхарактерну політичну реформу, в результаті чого політична сфера суспільства, — та й уся країна! — повертає назад, у передреволюційне минуле: час перемін і змін ніби зупиняється [13].

Тепер — про “загальний стан речей” в аспекті прояснен-ня перспектив розбудови в країні соціально-правової держа-ви. Перспективи невеселі, тому що сьогоднішні реалії досить смутні... Практично “не діють” соціогуманістичні положення Конституції (“права людини”, “вселюдські цінності”, “держа-ва — для людини” і т. п.). Правова система знесилена. Суди та правоохоронні органи корумповані та фактично недієздатні. Соціальних інститутів у реаліях майже не існує. Політичні інститути забюрократичено. Партійно-політична система роза-томована. Про економічне зростання, квітучу культуру, про-

гресивну науку, благороджену етноісторичну сферу й поготів говорити не доводиться. Як наслідок, зазначає глава парламенту **В. М. Литвин**, в країні триває “прискорений процес автономізації й атомізації всіх інститутів” [Голос України. — 2009. — 18 квітня].

Щоправда, останнім часом історія ніби підкидає нам “рятивний круг”. “Європейський вибір України, її шлях до Європи, — вважає **С. Шевчук**, — є, по суті, шляхом приборкання сучасного Левіафана-держави, зокрема її різноманітних авторитарних модифікацій та проявів...” [72, с. 38]. Але й цим шансом не скористаємось доти, доки свідомо сконцентровано ми зусиллями не “збудуємо Європу у себе вдома”, доки не створимо бодай якоїсь своєї, “локальної моделі” соціально-правової держави у давній, благодатній і достойній щастя країні. Іншого не дано.

План лекцій і семінарів

№ пор.	Форма заняття	Теми занять	Кількість навчальних годин	
			лекції	семінари
1	2	3	4	5
1	Лекція	Науково-понятійний дискурс у соціально-політичних трикутниках: “країна — суспільство — держава” і “права — право — справедливість”. Ідейно-теоретичний вихід на феномен соціально-правової держави	2	-
2	Лекція	Філософсько-генетичні коріння ідеї соціально-правової держави в контекстах соціально-політичної та культурно-правової думки класичної Антики: Давній Схід, Давня Еллада, Давній Рим	4	-

1	2	3	4	5
3	Лекція	Соціально-політичні діалоги Ренесансу та трьох великих соціальних революцій Нового часу — Англійської 40 — 80-х років XVII ст., Американської 60 — 70-х років XVIII ст. і Французької кінця XVIII — початку XIX ст.: вихід на соціумо- і державотворчий трикутник “політична держава — соціальна держава — права держави”	4	-
4	Семінар	Перипетії концепції соціально-правової держави у мережі ідейних пошуків античних, ренесансних і просвітницьких мислителів	-	4
5	Лекція	Відкристалізація соціально-політичною думкою лібертинського XIX ст. діалектики співвідношення соціальної та політичної систем, етноісторичної та політичної націй як “структурних каркасів” розбудови соціально-правової держави у середньорозвиненій в економіко-культурному сенсі країні	4	-
6	Семінар	Концепція соціально-правової держави у системних взаємозв’язках політолого-правових ідей, які побутували в країнах Європи, Північної Америки, Австралії та Японії протягом XIX і XX століть	-	6